

Torah from Around the World

---

*De Eeuwige zal macht aan zijn volk verlenen,
de Eeuwige zal zijn volk zegenen met vrede.*

Tehilliem 29:11

Sjabbat 27 januari 2024/17 Sjewat 5784, Besjallach, Sjemot/Exodus 13:17 - 17:16

Tanach blz. 135 - 145

Haftara: Nechemja 9:5 - 23

Tanach blz. 1684 - 1686

Vertaler: Bram Lagendijk

Commentaar: **Rabbin Jonathan Sacks z"l** was bij leven opperrabbin van het Verenigd Koninkrijk.

[Oorspronkelijke Engelse tekst](#)

Het gezicht van het kwaad

Na 11 september 2001, toen de gruwel en het trauma waren afgenomen, vroegen de Amerikanen zich af wat er was gebeurd en waarom. Was het een ramp? Een tragedie? Een misdrijf? Een oorlogsdaad? Het leek niet te passen bij eerdere acties. En waarom was het gebeurd? De meest gestelde vraag over Al Qaida was: "Waarom haten ze ons?"

In de nasleep van deze gebeurtenissen schreef de Amerikaanse denker Lee Harris twee boeken, die tot de meest tot nadenken stemmende replieken van het decennium behoorden: *Civilization and its Enemies* en *The Suicide of Reason*. [1] De reden voor vragen en het onvermogen om antwoorden te vinden, zei Harris, was dat wij in het Westen *het concept van een vijand waren vergeten*. Liberaal-democratische politiek en markteconomie creëren een bepaald soort samenleving, een specifieke manier van denken en een karakteristieke aard. Centraal daarin staat het concept van *de rationele figuur*, de persoon die handelingen beoordeelt op basis van de gevolgen ervan en de hoogst haalbare optie kiest. Zo iemand gelooft dat er voor elk probleem een oplossing is, voor elk conflict een uitkomst. De manier om dat te bereiken is gaan zitten, onderhandelen en in overeenstemming met elkaar te doen wat het beste is voor iedereen.

In zo'n wereld zijn er geen vijanden, alleen maar belangenconflicten. Een vijand, zegt Harris, is simpelweg "een vriend waar we nog niet genoeg voor hebben gedaan". In de echte wereld is echter niet iedereen een liberaal-democraat. Een vijand is "iemand die bereid is te sterven om jou te doden. En hoewel het waar is dat de vijand ons altijd om iets haat, is dat zijn reden, niet de onze". Hij ziet een andere wereld dan de onze, en in die wereld zijn wij de vijand. Waarom haten ze ons? Harris' antwoord:

"Ze haten ons omdat we hun vijand zijn." (Lee Harris. *Civilization and Its Enemies: The Next Stage of History*. New York: Free Press, 2004, p. xii–xiii)

Wat de voors en tegens van Harris' standpunten ook mogen zijn, het algemene punt is waar en diepzinnig. We kunnen geestelijk blind worden en denken dat hoe wij – onze samenleving, onze cultuur, onze beschaving – de dingen zien de enige manier is, of in ieder geval de manier die iedereen zou kiezen als hij de kans zou krijgen. Alleen een volledig onvermogen om de ontwikkeling van ideeën te begrijpen, kan deze fout verklaren, en die is gevaarlijk. Toen Montezuma, heerser over de Azteken, Cortes, leider van de Spaanse expeditie in 1520, ontmoette, nam hij aan dat hij een beschaafde man uit een beschaafd volk ontmoette. Die fout kostte hem zijn leven, en binnen een jaar was er geen Azteekse beschaving meer. Niet iedereen ziet de wereld zoals wij dat doen, en zoals Richard Weaver ooit zei: "Het probleem met de mensheid is dat men vergeet de notulen van de laatste bijeenkomst te lezen." [2]

Dit verklaart de betekenis van het ongebruikelijke gebod aan het einde van de sidra van deze week. De Jisraëlieten waren ontsnapt aan het schijnbaar onafwendbare gevaar van de strijdswagens van het Egyptische leger, de militaire hightech van die tijd. Op wonderbaarlijke wijze spleet de zee zich. De

Jisraëlieten staken het drooggevalen land over. De Egyptenaren waren, met hun wagenwielen weggezakt in de modder, niet in staat om vooruit te gaan of terug te trekken en werden verzwolgen door het terugkerende tij.

De Jisraëlieten zongen een lied en leken eindelijk vrij te zijn, toen er iets ernstigs en onverwachts gebeurde. Ze werden aangevallen door een nieuwe vijand, de Amalekieten, een nomadengroep die in de woestijn leefde. Mosje droeg Jehosjoea op om het volk in de strijd te leiden. Ze vochten en wonnen. Maar de Tora maakt duidelijk dat dit geen gewone strijd was:

De Eeuwige zei tegen Mosje: “Schrijf dit ter herinnering in een boek en laat het Jehosjoea duidelijk horen dat Ik de naam van Amalek onder de hemel volkomen zal uitwissen.” Toen bouwde Mosje een altaar en noemde het “de Eeuwige is mijn banier”. Hij zei: “Omdat Amalek de hand heeft durven opheffen tegen de troon van de Eeuwige, zal de Eeuwige strijd voeren tegen Amalek, in alle komende generaties.” (*Sjemot 17:14-16*)

Dit is een bijzonder vreemde uitspraak, die in schril contrast staat met de manier waarop de Tora over de Egyptenaren spreekt. De Amalekieten vielen Jisraël slechts één keer aan tijdens het leven van Mosje. De Egyptenaren onderdrukten de Jisraëlieten gedurende een langere periode, maakten hen tot slaaf en begonnen een langzame genocide door elke pasgeboren Jisraëlitische jongen te doden. De hele strekking van het verhaal zou suggereren dat als één natie het symbool van het kwaad zou worden, dat Egypte zou zijn.

Maar het tegendeel blijkt waar. In Dewariem/Deuteronomium zegt de Tora: “Egyptenaren moet u respectvol behandelen, want u hebt als vreemdeling in hun land gewoond.”

(*Dewariem 23:8*) Kort daarna herhaalt Mosje het gebod over de Amalekieten, en voegt er een belangrijk detail aan toe:

Denk er steeds aan wat de Amalekieten u hebben aangedaan tijdens uw tocht uit Egypte. Toen u uitgehongerd en uitgeput was hebben ze gewetenloos, zonder enig ontzag voor God, de achterhoede overvallen, waar de zwaksten zich bevonden. ... Je moet de herinnering aan Amalek onder de hemel wegvagen. Vergeet het niet! (*Dewariem 25:17-19*)

Ons is geboden Egypte niet te haten, maar Amalek nooit te vergeten. Waarom dit verschil? Het eenvoudigste antwoord is de uitspraak die de rabbijnen in *Pirkee Awot/De Spreuken van de Vaders* in herinnering brengen: “Als liefde een specifieke oorzaak heeft, zal de liefde stoppen wanneer de oorzaak eindigt. Als liefde geen specifieke oorzaak heeft, zal ze nooit ophouden.” [3] Hetzelfde

geldt voor haat. Wanneer haat een specifieke oorzaak heeft, houdt deze op zodra de oorzaak verdwijnt. Oorzaakloze, ongefundeerde haat duurt eeuwig.

De Egyptenaren onderdrukten de Jisraëlieten omdat, in de woorden van farao: “De Jisraëlieten te talrijk en te sterk voor ons worden.” (*Sjemot 1:9*) Met andere woorden, hun haat kwam voort uit angst. Die was niet irrationeel. De Egyptenaren waren eerder aangevallen en veroverd door een buitenlandse bevolkingsgroep die bekend stond als de Hyksos, en de herinnering aan die periode was nog steeds acuut en pijnlijk. De Amalekieten werden echter niet bedreigd door de Jisraëlieten. Ze vielen een volk aan dat “vermoeid en uitgeput” was, vooral degenen die “in de achterhoede liepen”. Kortom: de Egyptenaren waren bang voor de Jisraëlieten *omdat ze sterk waren*. De Amalekieten vielen de Jisraëlieten aan *omdat ze zwak waren*.

In hedendaagse termen waren de Egyptenaren rationele personen, de Amalekieten niet. Met rationele personen kan over vrede worden onderhandeld. Mensen die betrokken zijn bij conflicten beseffen uiteindelijk dat ze niet alleen hun vijanden vernietigen: ze vernietigen ook zichzelf. Dat zeiden de adviseurs van farao na zeven plagen tegen hem: “Besef je nog niet dat Egypte te gronde gaat?” (*Sjemot 10:7*) Er komt een punt waarop rationele personen begrijpen dat nastreven van eigenbelang zelfvernietigend is geworden, waarna ze leren samenwerken.

Dat is echter niet het geval bij niet-rationele personen. Emil Fackenheim, een van de grote theologen van na de Holocaust, merkte op dat de Duitsers tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog, treinen met voorraden voor hun eigen leger omleidden om Joden naar de vernietigingskampen te vervoeren. Ze waren zo gedreven door haat dat ze bereid waren hun eigen overwinning op het spel te zetten om de systematische moord op de Joden in Europa uit te voeren. Dat was, zei hij, kwaad omwille van het kwaad. [4]

De Amalekieten functioneren in de Joodse herinnering als ‘de vijand’ in de gedachtegang van Lee Harris. De Joodse wet specificeert echter twee totaal verschillende vormen van handelen aangaande de Amalekieten. Ten eerste is er het daadwerkelijke gebod om oorlog tegen hen te voeren. Dat is wat Sjemoe’eel tegen Sjael zei, een gebod die hij niet volledig kon uitvoeren. Is zo’n gebod vandaag de dag nog steeds van toepassing?

Het ondubbelzinnige antwoord van rabbijn Nachum Rabinovitch is 'Nee'. [5] Maimonides oordeelde dat het bevel om de Amalekieten te vernietigen alleen van toepassing was als ze weigerden om vrede te sluiten en de zeven Noachidische geboden te aanvaarden. Hij verklaarde verder dat het bevel niet

langer van toepassing was sinds Sanherib, de Assyriër, de door hem overwonnen volken had weggevoerd en hervestigd, zodat het niet langer mogelijk was de etniciteit vast te stellen van de oorspronkelijke volken tegen wie de Jisraëlieten moesten vechten. In *The Guide for the Perplexed* zei hij ook dat het gebod alleen van toepassing was op mensen van specifieke biologische afkomst. Het mag in het algemeen niet worden toegepast op vijanden of haters van het Joodse volk. Het gebod om oorlog te voeren tegen de Amalekieten is dus niet langer van toepassing.

Er is echter een heel ander gebod, namelijk om Amalek 'te herinneren' en 'niet te vergeten', wat we jaarlijks nakomen door op de Sjabbat vóór Poeriem, *Sjabbat Zachor*, de passage uit Dewariem te lezen over het gebod jegens de Amalekieten. De verbinding met Poerim houdt in dat Haman de 'Agagiet' als een afstammeling wordt gezien van Agag, de koning van de Amalekieten. Hier is Amalek eerder een symbool dan een realiteit geworden.

Door het antwoord op deze manier te splitsen, maakt het Jodendom een duidelijk onderscheid tussen een oude vijand die niet langer bestaat, en het door de vijand belichaamde kwaad, dat op elk moment en op elke plaats weer kan oplaaien. In tijden van vrede is het gemakkelijk om het kwaad te vergeten dat net onder de oppervlakte van de menselijke geest ligt. Nimmer was dit zo waar als in de afgelopen drie eeuwen. De komst van verlichting, tolerantie, emancipatie, liberalisme en mensenrechten overtuigden velen ervan, onder wie de Joden, dat het collectieve kwaad net zo was uitgestorven als de Amalekieten. Het kwaad was toen, niet nu. Dat tijdperk bracht uiteindelijk nationalisme, fascisme, communisme, twee wereldoorlogen, enkele van de wreedste tirannieën ooit en de ergste misdaad van mens tegen mens voort.

Tegenwoordig is het grote gevaar terreur. Hierbij zijn de woorden van de politieke filosoof Michael Walzer uit Princeton bijzonder toepasselijk:

Overal waar we terrorisme zien, moeten we tirannie en onderdrukking zoeken ... De terroristen willen heersen, en moord is hun methode. Ze hebben hun eigen interne politie, doodseskaders, verdwijningen. Ze beginnen met het doden of intimideren van de strijdmakers die hen in de weg staan. Als ze kunnen, doen ze hetzelfde met de mensen die ze beweren te vertegenwoordigen. Als terroristen succesvol zijn, regeren ze tiranniek, en hun volk draagt, zonder toestemming, de kosten van de heerschappij van de terroristen.

(Michael Walzer. *Arguing About War*. Yale University Press, 2004, 64-65)

Het kwaad sterft nooit en vereist – net als vrijheid – voortdurende waakzaamheid. Ons is voorgeschreven om te herinneren, niet vanwege het

verleden, maar vanwege de toekomst, en niet uit wraak, maar voor het tegenovergestelde: een wereld vrij van wraak en andere vormen van geweld.

Lee Harris begint *Civilization and its Enemies* met de woorden: “Het onderwerp van dit boek is vergeetachtigheid” [6] en eindigt met een vraag: “Kan het Westen de vergeetachtigheid overwinnen die de aartsvijand is van elke succesvolle beschaving?” [7] Daarom is ons voorgeschreven om Amalek te herinneren en nooit te vergeten, niet omdat het oorspronkelijke volk nog steeds bestaat, maar omdat een rationele samenleving er soms toe neigt te geloven dat de wereld uit rationele mensen bestaat met wie men over vrede kan onderhandelen. Dat is niet altijd zo.

Zelden was een bijbelse boodschap zo relevant voor de toekomst van het Westen en voor de vrijheid zelf. Vrede is mogelijk, impliceert Mosje, zelfs met een Egypte dat ons tot slaven maakte en probeerde te vernietigen. Maar vrede is niet mogelijk met degenen die mensen aanvallen die zij als zwak beschouwen en die hun eigen volk de vrijheid ontzeggen waarvoor zij beweren te vechten. Vrijheid hangt af van ons vermogen om te herinneren en, waar nodig, ‘de eeuwige bende van meedogenloze mannen’, [8] het gezicht van Amalek door de geschiedenis heen, te confronteren. Soms is er misschien geen ander alternatief dan het kwaad te bestrijden en te verslaan. Dat kan de enige weg naar vrede zijn.

[1] Lee Harris. *Civilization and Its Enemies: The Next Stage of History*. New York: Free Press, 2004. *The Suicide of Reason*. New York: Basic Books, 2008.

[2] Weaver. *Ideas Have Consequences*. Chicago: University of Chicago Press, 1948, p. 176.

[3] Misjna Awot 5:16.

[4] Emil L. Fackenheim and Michael L. Morgan. *The Jewish Thought of Emil Fackenheim: A Reader*. Detroit: Wayne State University Press, 1987, p. 126.

[5] Rabbi N L Rabinovitch. *Shu”t Melumdei Milchama*. Maale Adumim: Maaliyot, 1993, pp. 22-25.

[6] Harris. *Civilization*, p. xi.

[7] Ibid., p. 218.

[8] Ibid., p. 216.